

INDIFERENTNOST

O hladnoći i strastvenosti ravnodušnoga

DOMINIK
TERSTRIEP*

Stockholm

1. Vrijeme ravnodušnosti i postmoderna

»Vrijeme distinkcija je prošlo [...] Tko ih u naše dane voli, taj je čudak čija duša prianja uz ono što je odavno nestalo. Makar to i bilo tako, *Sokrat* ipak ostaje ono što je bio - bezazleni mudrac - po svojoj čudnovatoj distinkciji koju je sam izgovorio i savršeno predstavio, a koju je tek dvije tisuće godina poslije, čudeći se, ponovio neobični *Hamann*: 'jer Sokrat je bio velik po tomu što je razlikovao između onoga što je shvatio i onoga što nije pojmio'.«¹

Ono što je Sören Kierkegaard 1844. godine lapidarno utvrdio u posveti za svoje djelo *Pojam straha*, čini se da se obistinilo u naše dane kao globalni fenomen. Živimo li u vremenu indiferentnih, ravnodušnih koji više ne razlikuju?

1.1. MALA TIPOLOGIJA RAVNODUŠNIH

Manfred Geier, skicirajući sadašnji nadaleko prošireni fenomen, opisuje šest tipova ravnodušnih kojima predočava ovaj dojam². Tu je »couch potato« (Robert Armstrong), produkt i akter svijeta televizije i interneta, koji aktivno-pasivno, opremljen daljinskim upravljačem ili kompjutorskim mišem donosi na ekran sve što svijet nudi. Pred njim, zavaljenim u naslonjač, jedno do drugoga, međusobno povezano, ali bez reda i prosudbe, stoji sve: vijest o najnovijemu bombaškom napadu na Bliskomu istoku, sapunice, reklamni spotovi, kuharske emisije, igrani filmovi, dokumentarne emisije, *talkshows* i znanstvene emisije. Sve je to povezano velikim I one istovremenosti koja više ne razlikuje između bliskoga i dalekoga, vlastitoga i stranoga,

* Dr. Dominik Terstriep
SJ, Kungsträdgårdsgatan
12, 11147 Stockholm,
Švedska, dominik.
terstriep@jesuiten.org

¹ S. KIERKEGAARD, *Der Begriff der Angst*, München, 2007., str. 441.-640., 443.

² Usp. M. GEIER, *Das Glück der Gleichgültigen. Von der stoischen Seelenruhe zur postmodernen Indifferenz*, Hamburg, 1997., str. 219.-237.

privatnoga i javnoga, realnoga i fiktivnoga, informacije i zabave, aktualnoga i povijesnoga. Univerzum je »demokratiziran« u smislu svedenosti na istodobno i izjednačeno, gdje se otapaju sve razlike. Distanca je istovremeno postala i manja i veća. Svijet čovjeku dolazi sve bliže, do u sobu dnevnoga boravka, međutim televizija čini da on također izmiče u daljinu. S porastom količine informacija, raste i nezainteresiranost. Iako stvari po sebi nisu iste, neutraliziraju se u množini i u istovremenosti. Totalno zbrajanje, koje više ne razlikuje, fenomenima nanosi nepravdu jer više ne može cijeniti pojedinačno. Kada se sve pomiješa u umak od informacija i podataka, tada olabavljaju odnosi koji obično rastu tek onda kada se osobe nešto dojm i kada se u njoj koncentrira. Šareni svijet medija tako više ne producira suvremenike nego ljude trenutka, »izolirane mase pustinjaka« (M. Geier), koji povezano-odijeljeni, svatko sam pred vlastitim ekranom, a ipak zajednički, čekaju samo to da se nastavi *show*, a da oni zbog toga ne moraju ustati.

Drugi ravnodušni tip jesu »seksualno apatični/e«. Seks već dugo nije više tabu. Čovjek se oslobodio zabrana, zapovijedi i tutorstva. Seks je sveprisutan, sve je njime omotano. Ipak se čini da je u seksualnosti sve manje seksa. Riječ je o seksualnoj apatiji u vremenu u kojemu seksualni podražaji imaju sve manji učinak i u kojemu opada napetost spolne različitosti. Prezasićeni se povlače ili unaprijed izbjegavaju strastveno uzbuđenje. Surogati i virtualni seksualni odnosi dobro prolaze.

Seksualno apatičnima pridružuju se »umorni od politike«, koji se odriču sudjelovanja u oblikovanju društva – čak i izlaska na izbore. Ionako se tu ništa ne može – to je čest stav spram zamršenoga čvora problema koje treba riješiti. Dovede li već iskustvo vlastite nemoći do umora, politika ga sama još više pojača. Nije stvar u tomu što se predizborna obećanja premalo pretvaraju u konkretna djela – na to su se ljudi već navikli – nego pretvaranje politike u veliki *show* zahtijeva depolitizaciju gledatelja koji proziru tu igru i distanciraju se.

»Mrzovoljni spram metafizike, religiozno indiferentni i ironični prema znanosti« na svoj se način suzdržavaju od zaključnih tumačenja velikih pitanja o Bogu, svijetu i čovjeku. Svatko može proizvoljno, amaterski izgraditi svoj pogled na svijet. Pitanje Boga jedva ima društveno relevantno značenje. U konačnici, znanstvenici postaju žrtve sumnje koju su kao princip sustavnoga promicanja nesigurnosti upisali u svoj proces spoznavanja. Znanstvenik više nabacuje nove probleme nego što rješava postojeće. Nepregledne djelomične spoznaje koje stalno nadmašuju postojeće, ostaju nepovezane. Ironičan slegne ramenima i kaže kako znanstvenici samo pričaju priče, kao i svi ostali.

»Opušteni apokaliptičari« jedva zdvajaju nad prijetećim scenarijima koji se stalno podižu pred njima. Oni su, naravno, informirani o klimatskim promjenama, razviku pučanstva, genskoj manipulaciji, ratnim poprištima, privrednoj i financijskoj krizi, ali su se u nekoj vrsti vedroga beznađa dogodili s opasnošću. Günther Anders

potvrdio je već 1956. godine »nesposobnost za strah« kod svojih suvremenika³. Naličje indiferentnosti spram velikoga i neizbježnoga povlačenje je u privatnost, u malu sreću unutar svoja četiri zida i po zvanju u osobnu karijeru – opušteno, mirno i možda pomalo umorno.

Još preostaje »generacija x«, mladež koju Douglas Coupland opisuje u svojim pripovijetkama. Ona se više ne da zavaravati idealima, ideologijama i obećanjima spasa jer previše zna. Za nju se zbiva previše i premalo toga. Uvijek nove mode, trendovi i događaji pozivaju na sudjelovanje, međutim ništa nema dubine i trajnosti. Mladi se daju uvući u sve brži vrtlog ponuda, a ipak slute da ih ne očekuje ništa novo, budući da je neprestano sve novo. »Potrošač doživljava ne običava se zanositi, ali ako se ipak dadne zanijeti, onda je to dozirano i s daškom ironije prema sebi.«⁴

Izvan ove tipologije M. Geiera – na nekoj malo pomaknutoj razini – mogli bismo spomenuti profesionalno indiferentne. Upravo u socijalnim zvanjima suradnici su cijepljeni takozvanom profesionalnošću koja ljude drži na distanci. Razumljivo je da njegovateljica u hospiciju ne može svako umiranje uzeti k srcu do te mjere kao da joj umire voljena osoba. Liječnici na onkološkom odjelu ne smiju tako upiti doživljenu nevolju kao da će sa svakom dijagnozom propasti svijet. Profesionalna indiferentnost ovdje ima zaštitnu funkciju, objektivira i stvara odmak kako bi pojedinac ostao radno sposoban i psihičko opterećenje bilo izdržljivo. Međutim, kod profesionalne indiferentnosti ne radi se samo o samozaštiti. U odnosu prema pacijentima ona može značiti: nikoga ne protežirati, ne voditi se prema devizi: tko mi je simpatičan, tomu ću dati prednost. Ovdje kratko skicirana indiferentnost ima jasne prednosti. Osim emocionalno zaštitne funkcije, ona može pomoći da se očuva jednakost i izbjegnu klike u gospodarstvu. Međutim, prenaplašena profesionalnost ipak ima i svoju tamnu stranu, budući da brzo može skliznuti u jedan oblik tuposti i ravnodušnosti. Možda su povremeno potrebni trenutci u kojima sudbina nekog pacijenta osobito pogodi njegovateljicu, kako bi osjetila u čemu je bit njezina posla i koga ima pred sobom, kako bi uživiljeno vršila taj posao, ukratko: svjesna da nema pred sobom tek objekt kojim rukuje, nego čovjeka. To dakako vrijedi ne samo za zdravstvene djelatnike, nego bi i financijskomu agentu bilo dobro kad ne bi imao toliku distancu prema svotama koje odgađa, kad bi se malo zaustavio, kako bi ostao osjetljiv za činjenicu da iza poslova s financijskim produktima stoje ljudi od krvi i mesa sa svom svojom materijalnom sigurnošću.

1.2. POZITIVNE ODREDNICE RAVNODUŠNOSTI

U ovoj maloj tipologiji ravnodušnih suvremenika, pesimistični spram kulture, kritičari društva i apokaliptičari pronaći će puno toga sebi za hranu. Ona potvrđuje

³ G. ANDERS, *Die Antiquiertheit des Menschen*, München, 71988., sv. 1, str. 265.

⁴ G. SCHULZE, *Die Erlebnisgesellschaft*, Frankfurt a. M., 1996., str. 543.

sve negativne klišeje koji se pripisuju ravnodušnima: pasivnost, tromost, nesudjelovanje, indolentnost, dosadu, beskrvnost, hladnoću, udobnost, bezosjećajnost, nezainteresiranost. To nije oduvijek bilo tako. Povijesna riznica duha sadrži i druge, pozitivne konotacije. Stoići su indiferentnim nazivali sve što se nalazi između dobra i zla, dakle sve što je moralno neutralno. U ignacijanskoj tradiciji indiferentnost je bila vrjednovana kao pozitivan razumsko-duhovni stav koji čovjeka pripravlja za volju Božju. Do u kasno 18. stoljeće u njemačkom su jeziku ravnodušnim označavane stvari i radnje koje imaju istu vrijednost i valjanost; s time je dakako povezano vrjednovanje, ukoliko se nešto drugo gleda upravo kao jednako valjano. Tek sredinom 18. stoljeća, kada je svaki dobar građanin trebao nešto htjeti, pojam je bio primijenjen subjektivno i izgubio je svoj pozitivan sadržaj. Tada nisu više stvari nego osobe karakterizirane kao indiferentne, s navedenom negativnošću.

Tipologije nužno imaju nešto shematsko što se može lako kritizirati. Moglo bi se prigovoriti da ipak ima ljudi zauzetih i svjesnih svoje odgovornosti, onih koji bi nešto htjeli; da raste spremnost na građanski angažman. Ipak se shematiziranjem pokušava uspostaviti red kako bi se zadobila predodžba o tomu kako se otprilike može ponašati. Ono razlikuje, amorfnome daje oblik i tako upućuje u onomu smjeru koji se zatim može pomno ispitati. Ovdje se ne mora odlučiti o tomu je li ravnodušnost dominantan stav našega vremena. Međutim, bit će vrlo teško zaobići opažene fenomene. Angažiranim, pogotovo kršćanima koji se osjećaju obvezanima aktivno oblikovati svijet i zauzeti stav jednoznačnoga usmjeravanja svojega života te živjeti jedno poslanje, ravnodušnost će se na prvi pogled činiti stranom. Jer ona može izbrisati konture, razvodniti ispovijedanje i brzo završiti u lapidarnoj tvrdnji da je sve relativno. Takvom se palicom poneko rado brani od svih pitanja i pokušaja pronalaženja odgovora, odnosno rješenja.

Ipak, u ovim tipovima ravnodušnosti može se pronaći i nešto pozitivno. Ako odložimo naočale pesimističnih spram kulture, mogli bismo ih vidjeti kao umjetnike preživljavanja. Različiti oblici njihove ravnodušnosti pomažu im da u svijetu budu kod kuće. To su načini reagiranja koji im omogućuju da i dalje mogu živjeti ovdje: naočigled prevelikoj količini informacija u svijetu medija, prezasićenosti seksualnim podražajima, razočaranju religioznih i scijentističkih ponuda tumačenja i smisla, banaliziranju politike, golemim prijetećim potencijalima, uvijek novim doživljajima i visokim zahtjevima u zvanju. Indiferentnost bi tako bila stav preživljavanja u kriznim vremenima, čuvanja unutarne slobode i opuštenosti, kultiviranja smisla za moguće, zadobivanja objektivnosti, donošenja odluka i, ne kao posljednje, susreta sa smrću koja sve izjednačava. Možda je njihova ravnodušnost i jedan način da izbjegnu patnju. Kad se otope različitosti – prema starom snu čovječanstva – nestat će i razlike. Razlike – pomoću njih se u govornoj uporabi na uljudan način opisuju suprotni interesi, mišljenja i stavovi. Ali gdje su razlike odstranjene, prestaje borba za vlastito. To je tako jednostavno! – željeli bismo misliti. Ali, bi li jedna tako jednostavna vizija odgovarala zbilji? Ipak, možemo biti mirni. Dokle

god netko izgovara »ja«, distinkcija postoji. O njoj će još biti govora, čak i ako se čini da nije previše aktualna. Makar se, povjerujemo li Kierkegaardu, njome bavili samo čudaci, ipak razlikovanje koje uspostavlja razliku bitno, kao pandan, pripada indiferentnosti. Uvijek ćemo prikazivati obje kosine kako bismo dospjeli do teže, ali primjerenije verzije indiferentnosti.

2. Ugrožena i ugrožavajuća diferencija. Biblijske perspektive

Gdje je riječ o indiferentnosti, ondje se kao pandan mora uzeti u obzir i diferencija. Oba pojma nalaze se polarno jedan naspram drugoga i okupljaju oko sebe druge parove pojmova, kao što su jedinstvo i različitost, identitet i diferencija, odricanje i odlučivanje s puninom smisla vlastitom svakomu od tih parova. Diferencija kao pojam suprotan indiferentnosti nije lako prihvatljiv za um i srce mnogih ljudi. Ona je neprestano ugrožena poravnavanjem, jer sa svoje strane može djelovati ugrožavajuće. Iako se danas individualnost promatra kao veliko dobro, ipak postoje jake tendencije koje se ne mogu previdjeti, da se u konfliktnom slučaju, i ne samo tada, žrtvuje diferencija. Pritisak uniformnosti, primjerice u područjima mode, mišljenja, izgleda i vrijednosti, pobuđuje katkada dojam kao da u stilu mišljenja i životnomu osjećaju neizbježno robujemo platonskomu primatu jedinstva nad mnoštvom. Je li ovaj obrazac ponašanja u interesu čovjeka? Je li to urođena strategija da bi se preživjelo? Ili je prilagodba upisana u prirodi kao jedan od njezinih najmoćnijih zakona? Biblijska predaja postavlja jasan suprotan naglasak ukoliko Božje djelovanje opisuje kao uspostavljanje i čuvanje diferencije.

2.1. STVARNOSTI KOJE NIŠTE DIFERENCIJU

Indiferentnost neutralizira stvari i ljude ukoliko ih bez daljnega vrjednovanja drži u nekoj neodlučnosti kao da su na jednakomu stupnju. Ako su za stoike i Ignacija Lojolskoga indiferentna bila stanja i stvari koje prije svega ne podliježu našem utjecaju, kao što je rođenje, podrijetlo, društveni status, udarci sudbine ili duljina života, za mnoge suvremenike indiferentne su religije, moralne predodžbe, životni stilovi i općenito zahtjev za istinom. U taj zbor indiferentnosti uklapaju se prirodno-znanstvene spoznaje modernoga doba: otkriće heliocentričnosti svijeta (Nikola Kopernik), evolucija (Charles Darwin) ili entropija (Rudolf Clausius). Čovjek sebe prepoznaje kao česticu prašine na rubu neizmjernoga univerzuma koji se ne obazire na nj; kao prolazan članak jednoga nezapamćeno dugačkoga lanca koji se nastavlja i bez njega, naseljen na planetu koji se primiće krajnjemu stanju smrtno toplinske ravnoteže.

Ako se osobne posljedice ovih otkrića i nalaze podalje od svakodnevne svijesti, raspadanje, umiranje i smrt ipak nas neposrednije napadaju. Kuća koju ne održavamo redovno, uskoro postaje ruševina. Vrt koji je prepušten samomu sebi u najkraćem vremenu zaraste i nestaje reda u njemu. Tijelo se ravnodušno »ponaša« spram

naših boli. Lice koje je *pars pro toto* čovjekove individualnosti strune u grobu ili izgori u krematoriju⁵. Leš biva probavljen i učinjen neprepoznatljivim u snažnomu želudcu zemlje. »Iz praha si uzet, u prah ćeš se pretvoriti«, izgovara svećenik nad otvorenim grobom bacajući lopatu zemlje na lijes. »Dani su čovjekovi kao sijeno, cvate ko cvijetak na njivi. Jedva ga dotakne vjetar i već ga nema, ne pamti ga više ni mjesto njegovo« (Ps 103,15). Pripadajuća porcija realizma naspram smrti koja je ravnodušna prema našim licima. Za potlačene i prikraćene svih vremena utješno, a za moćne zastrašujuće: smrt sve izjednačuje. To što smrt uništava diferenciju, individualno, mene osobno, za sve će, kako za potlačene tako i za moćne, biti izazov. Diferencija je, prema ovomu kratkom nalazu, slabiji dio u odnosu na indiferentnost. Čini se da je stalno ugrožena izjednačavanjem.

2.2. BOG RAZLIKOVANJA

Biblija u velikom luku, od Postanka do Apokalipse, govori o Božjemu programu protiv ove težnje. Izgleda da Bog sve čini kako bi ne samo stvorio diferenciju, nego kako bi je sačuvao i ojačao. Kada u prvoj rečenici Biblije stoji: »U početku stvori Bog nebo i zemlju« (Post 1,1), tada je time označeno uspostavljanje prve diferencije. Bog stvara nešto što je različito od njega. Uspostavlja drugo, s čim je on doduše u odnosu, ali što ima svoj vlastiti status i nije Bog. Čitav postupak stvaranja u Post 1 predstavljen je kao djelo razlučivanja, koje vodi k rastućoj mnogostrukosti: svjetlo i tama, nebo i zemlja, more i kopno, sunce i mjesec, biljke i životinje, sve do čovjeka koji nije stvoren općenito, nego kao muškarac i žena. Princip stvaranja živi od diferencije, i Bog to vidi kao vrlo dobro. Slično se daje iščitati i u drugomu izvještaju o stvaranju. Bog iz amorfnoga grumena zemlje oblikuje čovjeka kojemu udiše svoj životni dah (usp. Post 2,7). Čovjek sa svoje strane oponaša božanski primjer diferenciranja ukoliko životinjama daje imena koja Stvoritelj akceptira (usp. Post 2,19). Gdje nešto imenuje, ondje on razlikuje ne samo između pojedinih vrsta, nego i između sebe i svijeta koji postaje nešto njemu nasuprot, njegov sugovornik. Kad daje imena, tada kazuje: »To nisam ja.« U ovoj sceni čovjek je označen kao biće koje govori. A od čega inače živi jezik, ako ne od diferencije! Neoblikovani glasovi poprimaju red, postaju riječi koje se međusobno razlikuju, po kojima čovjek može označiti ne samo drugo kao takvo, nego i stupiti u odnos sa samim sobom.

2.3. UGROŽENA DIFERENCIJA

Uspostaviti diferenciju jest rizik, jer ona može voditi k diferencijama. Odmah na prvim stranicama Svetoga pisma dolazi do konflikta (usp. Post 3,1-24). Zmija šapće Evi da bi bilo bolje biti kao Bog. Razlikovanje Boga i čovjeka u ovoj perspektivi pojavljuje se kao jalovi odnos konkurencije. Postati isti kao drugi, kao Bog, da bi imao ono što on ima, jedna vrsta božansko-ljudske entropije, izranja sada

⁵ Usp. G. BACHL, *Tragovi na licu vremena. Malo eshatologije*, Salzburg, 2008., str. 55-94.

kao poželjan ideal. Obećano jedinstvo postaje borbenim pojmom obećanja da će se dokinuti ne-istost, nejednakost, čak nepravednost koja se nalazi u različitosti. Posljedice pokušaja preskakanja granice diferencije i uskakanja u identitet tvrde su. Jer tek sada diferencije koje su prije koegzistirale u punom odnosu, postaju problematične. Ne samo Bog i čovjek, nego i muškarac i žena zavađaju se; odnos prema vlastitom tijelu postaje tegoban (stid); svijet objekata prilazi čovjeku tvrdo i neumoljivo. Od sada on mora u znoju lica svojega sve iznuđivati od svijeta. Gdje se poremeti ili odsiječe odnos prema drugomu, ondje on tek postaje neprijateljski. Međutim, Bog, nakon ovoga prvog neuspjelog pokušaja ljudi opet brižljivo nastavlja prekinuti odnos s njima, ukoliko ih odijeva.

U pripovijesti o općemu potopu, međutim, čini se da njegova strpljivost popušta. Drugo postaje nečim teško podnošljivim. »Gospodin se pokaja što je načinio čovjeka na zemlji« (Post 6,6). U potopu, koji sve prekriva i opet izjednačuje, prekida se djelo razlučivanja. Može preživjeti samo u korablji, u malomu, odvojenomu području. Čini se da i Bog sam uviđa kako uništenje nije rješenje. Tako se diferencija još jednom svečano potvrđuje: »Nikad više ne ću zemlju u propast strovaliti zbog čovjeka [...]; niti ću ikad više uništiti sva živa stvorenja, kako sam učinio. Sve dok zemlje bude, sjetve, žetve, studeni, vrućine, ljeta, zime, dani, noći nikada prestati ne će« (Post 8,21-22). Bog je dakle spreman ući u rizik različitosti, u moguće diferencije. Gdje vlada takva spremnost na rizik – ljudski govoreći – ondje je dobro diferencije vrlo dragocjeno.

Na Božjemu brdu Horebu sam Bog govori »ja«, kad Mojsiju očituje svoje ime: »Ja sam koji jesam« (Izl 3,14). Ova objava stvara blizinu i distancu ujedno, budući da Bog pokazuje nešto od sebe, da se očituje kao onaj kojega čovjek može zazivati, ali odmah povlači i jasne granice. On nije kao čovjek, nije dio stvorenja, nego nezamjenjivo on sam i izmiče svakomu definicijskom ili utilitarističkom zahvatu (usp. Br 23,19; 1 Sam 15,29; Hoš 11,9). Njegovo ime je ne-ime. Na to podsjeća stroga zabrana o slikama u Dekalogu, kao i opomena da se ne zlorabi Ime Božje (usp. Pnz 5,8.11). Oštra kritika idola u psalmima i kod proroka rječito je svjedočanstvo o tomu kako se Boga lako svodi na neku proizvoljnu stvar unutar stvorenja. Objavom svojega imena i svojega životnog poretka Bog izabire jedan pojedinačan narod. On diferencira i tada kad ne poziva bez razlike ljude općenito, nego ovaj konkretni mali narod na Bliskomu istoku, koliko god ta misao mogla biti sablažnjiva egalitarističkom mentalitetu. I onda kad taj narod hoće biti kao i svi drugi narodi, on mu doziva u pamet posljedice njegovih snova o poistovjećivanju (usp. 1 Sam 8). Novi zavjet u objavi Isusa radikalizira uspostavu diferencije. Bog se daje prepoznati u jednoj povijesnoj individui, u Isusu iz Nazareta koji o Bogu govori kao o jednoj u sebi diferenciranoj zajednici Oca, Sina i Duha. Teološka je tradicija Isusov govor o Bogu u refleksiji već vrlo rano shvaćala trinitarno, trojedno i pokušala u okrenutosti božanskih Osoba jednih prema drugima zajedno promišljati jedinstvo i različitost kao i čuvati legitimnost i vlastitost obiju strana. Ali u zapadnoj teologiji slabiji

je pol većinom bila različitost. Prenaglašavanje jedinstva provlačilo se kao crvena nit kroz nauk o Bogu i kroz ekzeziologiju. Posljedice se toga do danas mogu osjetiti u tomu kako Crkva sebe shvaća i u stilu vodstva u njoj.

Napokon, Isusovo uskrsnuće pokreće jedan dinamizam koji ide za očuvanjem individuuma i otima ga izjednačujućoj smrti. U Isusovu uzašašću na nebo ovo kretanje postaje osobito zorno (usp. Lk 24,50-53; Dj 1,9-11). Isusova osoba, sa svojom individualnom poviješću, označena ranama muke, taj konkretni čovjek biva prihvaćen u tajnu Božju. U njemu čovjek kao čovjek živi u Bogu. A tijelo zastupa sve što toga pojedinca označava kao takvoga, ono nije zastupnik općenitoga nego posebnoga. Kad su kršćani od početka govorili o uskrsnuću tijela, znali su, naravno, da to ne znači da se sve neprekinuto nastavlja kao do sada, ali su htjeli ustrajati na tomu da između zemaljskoga i vječnoga života postoji kontinuitet, jedna ponovna prepoznatljivost konkretne egzistencije. Budući da taj proces dodiruje granicu izrecivoga, najbolje ga se opisuje metaforama. Pavao uspoređuje zemaljsko tijelo sa sjemenkom koja se stavlja u zemlju. Dok ono nestaje, iz njega klija i raste nešto novo, u što je upisan znamen staroga, a što ipak zadobiva novi lik (usp. 1 Kor 15,35-53); tako i tijelo, odnosno život pojedinca koji je primljen u božansku tajnu, a da nije njome apsorbiran. Ovo događanje punine Pavao opisuje u drugoj metafori, kao gledanje licem u lice (usp. 1 Kor 13,12) u kojemu Bog ostaje Bog, a čovjek čovjek. To je kamen kušnje svake mistike koja se želi zvati kršćanskom.

Vizija mesijanskoga Jeruzalema u Otkrivenju ponovno podupire motiv imena i time razlikovanja. Imena spašenih i u njima njihove povijesti upisana su u vrata i kamene temeljce nebeskoga Jeruzalema (usp. Otk 21, 12-14).

Cjelokupno Sveto pismo razvija silan program koji stvara i održava diferenciju. Ono oslikava Božji trud da stvorenje, njegov narod i konačno pojedini čovjek ponovno ne utone u indiferentni kaos ništavila. I taj utrošak energije čini se nužnim, budući da se diferencija u usporedbi s indiferentnošću čini ugroženijom.

2.4. UGROŽAVAJUĆA DIFERENCIJA

Međutim, u hvalospjev diferenciji umiješalo se i ponešto nesklada. Mogao bi se, doduše, steći dojam da Bog prezire indiferentne, kad prema Ivanovu viđenju upozorava zajednicu u Laodiceji: »Ali, jer si mlak – ni vruć ni studen – izbacit ću te iz svojih usta« (Otk 3,16). Ali, nije li upravo postupak zauzimanja stava, ograđivanja sebe, vrjednovanja ili kultiviranja vlastitoga, izvor svake prepirke? Što sve ljudi, skupine, nacije i religije ne čine da bi iskazale svoju posebnost? Ako se tada suprotnosti međusobno sudare, lako se zapali netolerancija i fanatizmi svake vrste. U nekom smislu valja se složiti s lordom Byronom koji primjećuje: »Ravnodušnost u najmanju ruku ne donosi patnju.« Ali pravedno bi bilo i dopuniti da ona također ne uklanja postojeću patnju.

Biblija navodi cijenu diferencije kad pripovijeda o bolnim razdvajanjima koja su klica svih sučeljavanja. Jedan »Ti« omogućuje jednomu »Ja« ne samo ono pozitivno, spoznaju samoga sebe, nego i uspoređivanje i osudu koji često vode k zavisti. Uz prastaru pripovijest o Adamu i Evi ovaj dio diferencije predstavljen je prije svega u epizodi o Kajinu i Abelu koja jakim bojama oslikava posljedice kad drugi – i kad je (ili upravo zato što je?) vlastiti brat – postaje konkurentom. Epizoda završava ubojstvom (usp. Post 4,1-16). Isusova opomena da ne sudimo i da se suzdržavamo od osude (usp. Mt7,1) tu djeluje kao protu-lijek. O raspadanju jedinstvenoga jezika na mnoštvo jezika, Biblija pripovijeda kao o daljnjem velikomu gubitku koji je prouzročio sam Bog (usp. Post 11,1-9). On – čitamo li mjesto o gradnji babilonske kule maliciozno – zapada u sumračnu poziciju. Čini se da sluti kako će ljudima, ako budu djelovali kao zatvorena cjelina, biti sve moguće. Bog ih raspršuje, znajući da su nespornosti i neprijateljstvo unaprijed programirani onda kad više ne budu razumjeli govor drugoga. »Zavadi pa vladaj!« bila je parola svih vladara. Bog i čovjek kao konkurenti? Ili je to ipak prije Božja intervencija radi uspostave diferencije? Neka vrsta dodjele mjesta od strane Boga, dodjele koja se zbiva na dobro njegova stvorenja koje je sada jedno kontingentno biće, a kontingencija uvijek znači diferenciju? Ona je upisana kao *conditio sine qua non* čovjeka. Kad god se na to ne osvrće, čovjek čini zlo i razara svoj vlastiti životni temelj. Nasuprot tomu Pedesetnica se pojavljuje kao veličanstvena vizija u kojoj su svi ne samo jezično ponovno sjedinjeni, doduše s poantom koja jedinstvo i različitost stavlja jedno kraj drugoga: svatko je mogao razumjeti apostole u *svojemu* materinskom jeziku (usp. Dj 2,8). Diferencija jezika i dalje postoji, ali nije više zaprjekom zajedničkomu razumijevanju.

2.5. NA POGRJEŠKAMA SE UČI?

Jačati diferenciju može doista značiti nešto opasno. Surovi, dijelom i religiozno motivirani ratovi, duga povijest prikraćenosti zbog podrijetla, rase ili spola, prevelika odijeljenost čovjeka od prirode, sva ova iskustva označila su novovjekovnoga čovjeka i čine plauzibilnim indiferentne tendencije. Pruski kralj Friedrich Veliki, koji je još pamtio krvave vjerske ratove 17. stoljeća, želio je da svatko bude sretan kako mu volja i time je zacrtao odrednicu religioznoga indiferentizma. Pravno načelo jednakosti pred zakonom je s mukom izboreno dobro. To da se ljudi danas u rastućoj mjeri vraćaju na svoju bitnu povezanost s prirodom, postalo je pitanje preživljavanja.

Pa ipak, dokidanje diferencije nije ni jednostavno ni smisleno. Konkretno iskustvo nas čini mudrima, ali na određen način i glupima ako degenerira do jedinoga mjera. Ravnodušnost takozvanoga multikulturnog čovjeka ne rješava pitanja zajedničkoga života ljudi različitoga geografskog ili religioznog podrijetla. Zahtjev jednakosti za sva područja života ubija pronalazački duh i snagu inicijative. Diferencija ostaje veoma zahtjevan izazov kojemu se valja izložiti, ali koji također obogaćuje i

može biti poticaj. Bog sam ju je htio, povjerujemo li biblijskom svjedočanstvu. Ova božanska temeljna opcija nezaobilazna je pretpostavka svih razmišljanja o diferenciji, ukoliko se ona shvaća kršćanski. Ipak, njezin religiozni zahtjev za istinom više ne može računati s tim da će naići na široki konsenzus, budući da je mogućnost pouzdanoga pristupa istini općenito za mnoge postala upitnom.

Prevela: s. Dragica Ivkić

Nastavlja se